

Pohled na hrad Königsberg v polovině 20. století ukazuje polygonální severovýchodní věž pocházející ze 14. století a původní hlavní vstup, k jehož výrazné přestavbě došlo mezi léty 1532–1533. (P. Campbell Collection)

Hlavním produktem pocházejícím z pobaltského území řádu německých rytířů byla pšenice, z oblasti se však vyváželi také koně, kůže, vlna a dobytek na maso (hovězí i skopový). Mezi dalšími produkty figurovala sůl a vápenec. Kožedělná výroba sice používala místní materiály, ale zdá se, že železo bylo dováženo z Uher a ze Švédska. Průmyslová produkce se soustřeďovala ve městech, kde řád udržoval přísnou kontrolu, zvláště pak nad výrobou a obchodem se zbraněmi. Tato hospodářská aktivita si vyžadovala finanční regulace týkající se kreditu a dohled nad řemeslnickými cechy. Tak se dělo zejména v případech, kdy se jednalo o vlnu, kůže, vozy či sklo. Územím řádu německých rytířů vedl také vzkvétající tranzitní obchod, jehož část přicházela právě ze všeobecně nepřátelského území na východě. Celkem vzato přineslo řádu to, co můžeme nazývat „státním sektorem“, značné zisky v oblasti zemědělství, průmyslu a obchodu. Přestože nedosahovaly vždy stejné výše, tyto příjmy nikdy zcela nevyschly.

Fotografie z počátku 20. století zachycuje interiér hradní kaple v Königsbergu, přestavěné v 16. století. (P. Campbell Collection)

V rámci aktivit každého rytířského řádu zaujímala přední místo diplomacie. Obchodní aktivity německého řádu pak stály v pozadí diplomacie s opravdu značným rozhledem, která zahrnovala země jako Anglii, Sicílii, Uhry a v mnoha případech šla ještě mnohem dále. Stejným způsobem naopak německé rytíře vyhledávaly ostatní mocnosti, často s ohledem na hospodářské záležitosti. Během své cesty Německem za účelem získání podpory pro volbu Jindřicha IV. novým králem Anglie tak například sir William Sturmy navštívil i Prusko, kde pobízel velmistra k ukončení embarga na dovoz anglického sukna. V polovině 15. století se velmistři řádu německých rytířů dokonce zapojili do jednání se Skotskem a pokoušeli se urovnat obchodní spory týkající se hanzovního města Gdaňsk (Danzig). Reputace německých rytířů, které dosáhli díky svému diplomatickému umění, narůstala v průběhu staletí, a dokonce stála i za vznikem německého přísloví: „Když jsi tak chytrý, jdi a podveď pruské pány.“

DOPLŇOVÁNÍ POČETNÍCH STAVŮ

Doplňování početních stavů se u německých rytířů lišilo od systému ostatních rytířských řádů zejména díky fenoménu ministeriálů (*ministeria-*

les) působících uvnitř římskoněmecké říše, kteří ve druhé polovině 12. století a v průběhu celého 13. století tvořili většinu rádoých bratří. Navíc tito

„Kraudez dobytk“ z německého právního rukopisu ze Soestu pocházejícího ze 14. století. (Nequambuch IV, Stadtarchiv, A.2771, Soest, Severní Porýní-Vestfálsko)

říšští *ministeriales* řádu věnovali značné majetky i v případech, kdy se sami nestali jeho členy. Latinský výraz *ministerialis* středověká němčina obvykle překládala jako *Dienstmann* (služebník). Už v době do první poloviny 12. století představovali *ministeriálové* výraznou vojenskou sílu, stále však teoreticky zůstávali „nesvobodnými“ služebníky. Samozřejmě, v Evropě 12. století by se za „svobodné“ muže v dnešním slova smyslu považovalo pouze málo jedinců. Téměř všichni byli totiž určitým způsobem vázáni. (Do jisté míry byl jediným skutečně volným člověkem bez pána psanec.) Podobně byly i ženské příslušnice jejich domácností zavázány vyrábět či spravovat *ministeriálům* jejich oblečení a další potřeby výměnou za „kompenzaci“ ve formě potravin ze strany jejich pánů.

Přestože byli právně stále nesvobodní, začali být *ministeriales* v průběhu 12. století paradoxně

nahlíženi jako šlechtici ve stále větší míře žijící na hradech, s právem na „soud sobě rovných“, kteří se často oddávali osobním svárům a půtkám. Tato skutečnost byla značně nepříjemnou pro jejich lenní pány, kteří často patřili mezi „církevní knížata“, jeden z charakteristických znaků středověkého Německa. *Ministeriálové* existovali i v ostatních zemích včetně Francie, v Německu 12. století se z nich však stala opravdová „služebná šlechta“, i když původně zahrnovala jak *Dienstmänner* (sloužící lidé), tak *Dienstherren* (sloužící páni). Právě posledně jmenovaní stáli v první řadě císařských úředníků. Během 13. století pak došlo ke změnám, v jejichž rámci prestiž služebních „rytířů“ stoupala, zatímco *Dienstmänner* stále mohli

pocházet i z nižšího, řemeslnického nebo dokonce služebnického prostředí. Do začátku 14. století došlo v případě německých *ministeriales* k obecnému přijetí jejich šlechtického statusu.

Jejich služebné závazky nakonec zmizely a mnoho z nich se stalo příslušníky nezávislého rytířstva (*Ritterschaft*) čili „vrstvy rytířů“ fungující v rámci území početných knížectví císařského Německa.

Podle některých teorií měl na rozdíl od Francie či Anglie koncept rytíře v Německu 11. a 12. století mnohem spirituálnější a otevřeně křesťanský obsah. Důvody pro příslušnost k německým rytířům byly nicméně podobné jako v případě ostatních rytířských řádů a nemusely mít právě náboženský náboj. Muži se stávali řádovými členy z důvodu útěku před svými problémy, cestou za vyšší prestiží nebo prostě hledali možnost pravidelné stravy. Řád německých rytířů vital už od

První mistři a velmistři řádu německých rytířů

Převorové a mistři pod dohledem johanitů v Akkonu

Sibrand: 1190
Gerhard: 1192
Heinrich: 1193–1194
Ulrich: 1195
Heinrich (*praeceptor*, téměř jistě Heinrich Walpot): 1196

Velmistři sídlící v Akkonu

Heinrich Walpot: 1198–1200
Otto von Kerpen: 1200–1208
Heinrich Bart: 1208–1209/10
Hermann von Salza: 1210–1239
Anno von Sangerhausen: 1257–1274
Hartmann von Heldringen: 1274–1283
Burchard von Schwanden: 1283–1290

Velmistři sídlící na hradě Montfort

Hermann von Salza: 1210–1239
Konrád von Thüringen: 1239–1240
Gerhard von Malberg: 1241–1244
Heinrich von Hohenlohe: 1244–1249
Günther von Wüllersleben: 1249–1253
Poppo von Osterna: 1253–1257
Anno von Sangerhausen: 1257–1274

Velmistři sídlící v Benátkách

Konrád von Feuchtwangen: 1303–1311
Gottfried von Hohenlohe: 1297–1303
Siegfried von Feuchtwangen: 1303–1311

Velmistři sídlící na Marienburgu (Malborku)

Siegfried von Feuchtwangen: 1303–1311
Karl von Trier: 1311–1324
Werner von Orseln: 1324–1331
Luther von Braunschweig: 1331–1335
Dietrich von Altenburg: 1335–1341
Ludolf König: 1341–1345
Heinrich Dusemer: 1345–1351
Winrich von Kniprode: 1352–1382
Konrád Zöllner von Rotenstein: 1382–1390
Konrád von Wallenrode: 1391–1393
Konrád von Jungingen: 1393–1407
Ulrich von Jungingen: 1407–1410
Heinrich von Plauen (Jindřich z Plavna): 1410–1413
Michael Kuchmeister von Sternberg: 1414–1422

Paul von Russdorf: 1422–1441
Konrád von Erlichshausen: 1441–1449
Ludwig von Erlichshausen: 1450–1467

Velmistři sídlící v Königsbergu (Královci)

Ludwig von Erlichshausen: 1450–1467
Heinrich Reuss von Plauen: 1469–1470
Heinrich Reffle von Richtenberg: 1470–1477
Martin Truchsess von Wetzhausen: 1477–1489
Johann von Tiefen: 1489–1497
Friedrich von Sachsen: 1498–1510
Albrecht von Hohenzollern-Ansbach: 1511–1525 (poté držel Prusko jako vévodství pod nadvládou Polska)

Velmistři sídlící v Mergentheimu (Marienthal) (kde řád nominálně působil až do roku 1809)

Walther von Cronberg: 1527–1543
Wolfgang Schutzbar zv. Milchling: 1543–1566

svého počátku všechny vojensky schopné rekruty, ať už šlechtice či nešlechtice, kteří byli poddanými římského císaře. Nemuseli být ani Němci, zvláště pak v raných dobách, i když status šlechtice následně nabýval na důležitosti. Tito nováčci museli zodpovědět deset otázek. Odpověď na prvních pět zněla „Ne“, u pěti následujících pak „Ano“. Těmito otázkami byly:

„Patříš k jinému řádu?

Jsi ženatý?

Máš nějakou skrytou fyzickou deformaci?

Máš dluhy?

Jsi služebník [jiný než ministerialis]?

Jsi připraven...

... bojovat v Palestině?

... nebo kdekoli jinde?

... starat se o nemocné?

... vykonávat všechna umění, která znáš tak, jak ti to bude nařízeno?

... řídit se řeholí?“

Poté nový člen učinil své „vyznání“: „*Já ..... vyznávám a slibuji zdrženlivost, odmítnutí vlastnictví a poslušnost Bohu a požehnané Panně Marii*

a Tobě, bratře ..... mistře řádu německých rytířů, a Tvým následovníkům, podle řehole a statusu řádu, a budu poslouchat Tebe i Tvé nástupce až do smrti.“

O původu rytířů toho víme až překvapivě mnoho. Mezi léty 1250 a 1309 pocházelo přes 40 procent bratří a 30 procent komturů z Durynska, skoro 20 procent bratří a 30 procent komturů ze Saska, téměř 25 procent bratří a něco málo přes 25 procent komturů z jižního Německa, téměř 7 procent bratří a přes 10 procent komturů z Porýní a zbývající část z ostatních území. Přes 12 procent pocházelo z řad vyšší šlechty, přes 7 procent z rytířských rodin, přes 75 procent z rodin ministeriálů a přes 4 procenta z ostatních tříd.

Mezery týkající se dochovaných informací o náboru a původu *Graumüntler* naznačují, že někteří pocházeli z rodin německých osadníků z řádového území v Pobaltí, nebo dokonce z domorodého obyvatelstva. Jejich velká většina se však narodila v Německu a byla stejného řemeslnického nebo vesnického původu, jak je známo v případě ostatních řádů.

Podstatně více informací máme o zázemí nejvyšších řádových hodnostářů. Čtyři z prvních

Dům obchodníka v estonském Tallinnu vybavený skladovacími prostory a jeřábem pocházející z 15. století. (Foto autor)

15 velmistřů byli syny ministeriálů, pět z nich potomky rytířských vlastníků půdy, otcem jednoho z nich byl měšťan a dalšího světský kníže. U čtyř ostatních nám nejsou informace týkající se jejich rodin známy. Je rovněž jisté, že rytíři se šlechtickým původem postupovali v rámci řádové hierarchie rychleji a měli lepší šanci na dosažení vyšší hodnosti.

Jako u všech rytířských řádů, také němečtí rytíři do značné míry záviseli na těch, kteří (přestože nebyli bratry, nebo dokonce ani polovičními bratry) bojovali, pracovali nebo jiným způsobem podporovali řád. Počítaly se mezi ně také místní pomocné jednotky z řad jak domorodého oby-

Socha hraběte Ekkeharta (zakladatele katedrály) a jeho ženy, pocházející z doby kolem r. 1249, je jednou z celé řady podobných soch v katedrále v Naumburgu. (Foto autor)

vatelstva, tak i osadnických komunit žijících na území ovládaném německým řádem. Právě zde totiž došlo do druhé poloviny 13. století ke „germanizaci“ části příslušníků domorodé pruské šlechty, nynějších křesťanů, která se přizpůsobila západoevropskému způsobu vedení války. Ostatní, přestože byli obráceni na křesťanskou víru, zůstávali věrni starým způsobům a svou vojenskou službu pro německé rytíře plnili ozbrojeni tradičními „pruskými zbraněmi“, což naznačuje,

Překreslená náhrobní deska řádového bratra rytíře Kunona von Liebenstein, pocházející ze 14. století; původně na hradě Lochstedt. (Podle Steinbrechta)

že obvykle fungovali jako lehká jízda. I když byli ceněnými spojenci proti pohanským Litevcům, nebylo jim dovoleno stát se členy řádu jako bratři rytíři. Podobným způsobem bojovala za zájmy německých rytířů celá řada domorodých vůdců také v Livonsku a Estonsku. Postupně však docházelo k odklonu od obecného odvodu ve prospěch postavení určeného počtu mužů z každé menší pobaltské oblasti, kterou byl tzv. *vakus*. V průběhu 15. století pak upadl dokonce i tento způsob. Princip vesnické hotovosti však přetrvával a používal se ještě proti ruským nájezdníkům v 16. století.

Na území německých rytířů v Pobaltí se nacházel také značný počet léna držících rytířů. Ti měli povinnost vojenské služby právě tak jako města a církve vlastníci pozemky. Například v roce 1236 udělil *Hochmeister* jednomu z rytířů v Prusku léno s malým hradem, 300 „vlámskými lány“ (přibližně 2 630 hektarů/6 500 akrů), právem rybolovu a platy ze tří vesnic. V roce 1261 pak bylo rytířům výměnou za jejich příchod do Livonska a pomoc v boji proti rebelům nabízeno 40 lánů, panským 10 lánů a navíc také osvobození od poplatků na dobu šesti let. Přestože mezi sebou livonská světská šlechta často vedla nejružnější spory, byl šlechtic německého původu vlastníci ve 14. století minimálně 40 lánů (1 944 hektarů/4 803 akrů) povinen sloužit v plné zbroji s obrněným koněm a minimálně dvěma dalšími jezdci. Šlechtici s 10 (486 hektarů/1 200 akrů) až 40 lány sloužili v plátovém krunyři (*Platendienst*) a jezdili na méně kvalitních koních. Do začátku 15. století němečtí

rytíři téměř zcela záviseli na tzv. *Wehrpflichtige* (místní hotovosti), která se za běžných okolností skládala ze 426 rytířů, 3 200 služebníků, 5 872 služebných bratří (*fratres*

Val v citadele Tartu (Estonsko) datovaný do doby mečových bratří (mečových rytířů) a řádu německých rytířů. (Foto autor)

Jižní věž v Rize byla původně východní věží hradu německých rytířů. (Foto Stephen Turnbull)

servientes), 1 963 ozbrojenců poskytnutých šesti velkými městy a přibližně 1 500 *Stiftsmänner* (vojáci z území ve vlastnictví klášterů). Vojska svolávaná různými církevními hodnostáři byla evidentně velmi důležitá, mohla se však zároveň stát zdrojem obtíží plynoucích z určitého druhu konkurence, způsobené limitovanou dostupností vojenské služby schopné lidské síly.

Významným zdrojem bojeschopných mužů fakticky vyhrazeným pro řád německých rytířů byli také křižáci, kteří přicházeli, aby dobrovolně sloužili pod jeho velením. Tito křižáci byli ve své podstatě životně důležití pro každou z velkých ofenzivních operací v Pobaltí a v jejich řadách se nacházeli i vysoce postavení jedinci. Nové město Königsberg (Královec) bylo pojmenováno po českém králi Přemyslu Otakarovi II., který s Prusy bojoval v roce 1255. Další z českých králů Jan Lucemburský (později zabit v bitvě u Kresčaku v roce 1346) pak po boku německých rytířů bojoval v dalších dvou taženích. Rakouský trubadúr poloviny 14. století Heinrich der Teichner si však na druhou stranu stěžoval, že rytíři odcházeli do

Pruska pouze proto, aby ve své honbě za slávou mrhali penězi a zanedbávali své domácí povinnosti.

Na pomoc řádu přicházeli i muži pocházející z území za hranicemi římskoněmecké říše. V bitvě u Durbenu tak v roce 1260 zahynul vysoký švédský šlechtic Karl Ulfsson. Ostatní, jako například Jindřich z Grosmontu, který se vydal na křížové tažení do Pruska a stal se známým svou rytířskostí a zbožností, přijížděli z Francie či z Anglie. Snad nejznámějším Angličanem bojujícím po boku německých rytířů se pak stal fiktivní rytíř z Chaucerových *Canterburských povídek*:

„Byl RYTÍŘ tam, muž statečný, jenž rost a horoval jen pro rytířskou ctnost od oněch dob, kdy prvně máchl zbraní pro pravdu, volnost, čest a službu páni.

....

Byl v Alexandrii při jejím pádu a ze všech členů Křižáckého řádu on první v Prusku zahajoval sněmy. Bojoval v Litvě, sjezdil ruskou zemi a viděl víc než křesťanští kdy páni.“¹

Prestiž plynoucí z boje v řadách německých rytířů odráží podobným způsobem také skutečnost, že *Tierselet*, bratrstvo skutečně bojujících rytířů z Poitou v západní Francii 14. století, přijalo dva druhy odznaků pro ty, kteří byli v Prusku: odznak pro rytíře, kteří tuto zemi pouze navštívili, a odznak pro rytíře, kteří se zúčastnili opravdového boje proti pohanům. V průběhu mírových jednání ke konci 14. století se hrabě Jindřich z Derby pokusil obdržet od francouzského krále glejt k svobodnému průchodu, aby se mohl zúčastnit křížového tažení vévody z Bourbonu proti muslimské severní Africe v roce 1390. Po nezdaru této své snahy odjel do Pruska společně s přibližně 300 následovníky. Ze strany Francouzů byl pán de Boucicaut v Prusku jako mladý muž celkem třikrát. Zde se v roce 1391 připojil k tažení Konráda von Wallenrode, které spatřoval jako „*událost významnou, nejskvělejší a hodnou nejvyšší cti*“.

Žoldněři bojovali v Pobaltí zejména z finančních důvodů a na konci 14. a počátkem 15. století

¹ Geoffrey Chaucer: *Canterburské povídky*. Praha: 1956; v překladu Františka Vrby (pozn. překladatele).

Plastika hlavy „rytíře“ z hradu Montfort nacházejícího se ve 13. století v rukou německých rytířů. (S laskavým svolením izraelského Úřadu pro památky)

se mezi nimi nacházel značný počet tak zvaných janovských kušečníků. Došlo také k jistým snahám naverbovat anglické lučištníky, dorazilo jich však pouze několik. Celá řada bojovníků pocházela z Německa, včetně obsluh děl a dalších spe-

videlně. Německý řád se zajímal také o studenty práv. Pouze šest ze 44 identifikovaných studentů, které řád na studiích podporoval, se však stalo jeho členy. Většina z nich pocházela z řádových území v Prusku a Livonsku.

VÍRA A IDENTITA

Život člena rytířského řádu byl určován jeho řeholí. Němečtí rytíři se nechali v případě úkolů spojených s charitativní činností do značné míry inspirovat řeholí johanitů-špitálníků, pro úkoly vojenské čerpali z řehole templářů. K udělení této první složené řehole řádu německých rytířů papežem došlo v roce 1191. Zvláštní a v mnoha ohledech se lišící německou řeholí sestavil kardinál Vilém ze Sabiny před rokem 1245, v pozdější době však došlo k jejímu dalšímu doplnění. Řehole byla přeložena do němčiny v roce 1264 a každá z ko-

mend vlastnila její opis. Každou neděli pravidelně probíhal výklad jedné z jejích částí. Starost o nemocné a chudé byla samozřejmě vnímána jako součást duchovního života německých rytířů a podle řehole byla vyjádřením zbožnosti. Když nemocný vstoupil do jednoho z řádových špitálů, musel se vyzpovídat a přijmout svátost oltářní.

Řádoví rytíři se tedy spravovali řádovou řeholí, zákony a zvyklostními pravidly; v rámci řehole měla být zachována jejich „věčná čistota, odvržení svých vlastních přání, to jest poslušensví až do